

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»**

**ЦИКЛОВА КОМІСІЯ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНОГО
ТА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор

«31» серпня 2022 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ І СОЦІАЛЬНА РОБОТА»**

освітньо-професійний ступінь

фаховий молодший бакалавр

галузь знань:

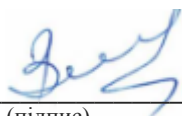
23 Соціальна робота

спеціальності:

231 Соціальна робота

2022 – 2023 навчальний рік

Розробник: Вдовиченко Раїса Петрівна, викладач, кандидат педагогічних наук, доцент.

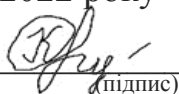
_____ (підпис)

Вдовиченко Р.П.
(прізвище та ініціали)

Робоча програма затверджена на засіданні циклової комісії економіко-гуманітарного та загальноосвітнього напрямку підготовки.

Протокол № 8 від «30» серпня 2022 року

Голова циклової комісії

_____ (підпис)

Мікрюкова К.О.
(прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 3	23 Соціальна робота	Нормативна	
	Спеціальність: 231 «Соціальна робота»	Рік підготовки	
3-й			
Семестр			
6-й			
Лекції			
10			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3,6 самостійної роботи студента – 2,2	Ступінь фаховий молодший бакалавр	Практичні, семінарські	
		34	
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
		36	
		Вид контролю:	
		іспит	

Мова навчання – українська

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 54год. – аудиторні заняття, 36 год. – самостійна робота (60%~40%)

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

2.1. Мета викладання навчальної дисципліни «Місцеве самоврядування і соціальна робота» є: пошук нових підходів, напрямів та інноваційних технологій у вирішенні соціальних проблем різних груп населення; створення громадських організацій, планування діяльності соціальних служб, спрямованих на вирішення конкретних соціальних проблем територіальної громади, реалізацію громадських ініціатив та соціальних проектів на локальному рівні.

2.2.Завдання курсу «Місцеве самоврядування і соціальна робота» є: формування у майбутніх спеціалістів когнітивного, операційного та мотиваційного компонентів готовності до соціальної роботи в громадах різного типу, професійно орієнтованого світогляду, ціннісного ставлення до вітчизняного та зарубіжного досвіду соціальної роботи

Передумови для вивчення дисципліни: Теоретико-методологічною базою вивчення цієї дисципліни є такі навчальні дисципліни, як: «Основи філософських знань», «Психологія», «Менеджмент», «Основи родинного виховання», « Соціальна робота з дітьми – сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування», «Соціальна робота на виробництві».

У результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувач фахової передвищої освіти повинен демонструвати такі **результати навчання:**

РН 1. Здійснювати пошук, аналіз та оброблення інформації для розв'язання професійних завдань.

РН 5. Застосовувати етичні принципи і стандарти соціальної роботи у професійній діяльності.

РН 7. Застосовувати на практиці нормативно-правові акти з питань надання соціальних послуг.

РН 9. Здійснювати соціальне інспектування й оцінку потреб уразливих категорій громадян, у тому числі тих, хто опинився у складних життєвих обставинах.

РН 10. Організовувати заходи з реабілітації, реінтеграції, соціальної адаптації отримувачів соціальних послуг.

РН 12. Знаходити рішення для покращення соціального добробуту і соціальної безпеки громадян.

РН 13. Визначати зміст і види співпраці з представниками різних професій, груп, громад у професійній діяльності.

РН 14. Планувати, аналізувати, контролювати й оцінювати власну роботу і роботу інших осіб у спеціалізованому контексті

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями:**

Інтегральна компетентність	Здатність вирішувати типові спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що вимагає застосування положень і методів соціальної роботи, та може характеризуватися певною невизначеністю умов; нести відповідальність за результати своєї діяльності; здійснювати контроль інших осіб у
-----------------------------------	---

	визначених ситуаціях.
Загальні компетентності	<p>ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.</p> <p>ЗК 5. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК 7. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.</p> <p>ЗК 8. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.</p>
Спеціальні компетентності	<p>СК 1. Здатність розуміти сутність, напрямки та види соціальної роботи.</p> <p>СК 2. Здатність використовувати на практиці знання нормативно-правових актів соціальної роботи і соціального забезпечення.</p> <p>СК 5. Здатність виявляти потреби населення у соціальних послугах.</p> <p>СК 7. Здатність визначати шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення.</p> <p>СК 8. Здатність надавати допомогу і підтримку спеціальним групам клієнтів.</p> <p>СК 10. Здатність до соціальної взаємодії у професійній сфері.</p> <p>СК 11. Здатність аналізувати та оцінювати результати професійної діяльності.</p> <p>СК 12. Здатність дотримуватися етики професійного спілкування і стандартів соціальної роботи.</p>

Мова навчання– українська.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

Програма навчальної дисципліни

Кредит I. Теоретичні основи соціальної роботи у громадах

Тема 1. Уявлення про громаду та робота в ній

Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді. Побудова та розвиток в громаді

Тема 3. Моделі соціальної роботи в громаді

Кредит II. Основні напрямки соціальної роботи в громаді як вид професійної діяльності

Тема 4. Правові засади залучення громадян до участі в житті громади

Тема 5. Функції і стратегії діяльності соціальних працівників у об'єднаних територіальних громадах.

Тема 6. Планування та реалізація соціальних програм у громаді. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді

Тема 7. Розробка і впровадження соціальних проєктів на локальному рівні

Кредит III. Основи функціонування місцевого самоврядування в країні

Тема 8. Основні положення реформи децентралізації в Україні

Соціальна складова формування бюджетів об'єднаних територіальних громад

Тема 9. Особливості реформування шкільної освіти та медичної на місцевому рівні (опорні школи) (госпітальні округи).

Тема 10. Етика соціальної роботи в громаді. Роль партнерства в організації

4. Структура навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього	у тому числі				
		л	П	лаб	кон	сп
1	2	3	4	5	6	7
Кредит I. Теоретичні основи соціальної роботи у громадах						
Тема 1. Уявлення про громаду та робота в ній	10	2	2	-	-	6
Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді. Побудова та розвиток в громаді	10	2	4			4
Тема 3. Моделі соціальної роботи в громаді	10	2	4			4
Кредит II. Основні напрямки соціальної роботи в громаді як вид професійної діяльності						
Тема 4. Правові засади залучення громадян до участі в житті громади	7	2	2	-	-	3
Тема 5. Функції і стратегії діяльності соціальних працівників у об'єднаних територіальних громадах.	8	2	4			2
Тема 6. Планування та реалізація соціальних програм у громаді. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді	8	2	4			2
Тема 7. Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні	7	2	4			1
Кредит III. Основи функціонування місцевого самоврядування в Україні						
Тема 8. Основні положення реформи децентралізації в Україні/ Соціальна складова формування бюджетів об'єднаних територіальних громад	10	2	2			6
Тема 9. Особливості реформування шкільної освіти та медичної на місцевому рівні (опорні школи) (госпітальні округи).	10	2	4	-	-	4
Тема 10. Етика соціальної роботи в громаді. Роль партнерства в організації	10	2	4	-	-	4
Загальний обсяг годин:	90	20	34		-	36

5.Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит I. Теоретичні основи соціальної роботи у громадах		
1	Тема 1. Уявлення про громаду та робота в ній	2
2	Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді. Побудова та розвиток в громаді	2
3	Тема 3. Моделі соціальної роботи в громаді	2
Кредит II. Основні напрямки соціальної роботи в громаді як вид професійної діяльності		
4	Тема 4. Правові засади залучення громадян до участі в житті громади	2
5	Тема 5. Функції і стратегії діяльності соціальних працівників у об'єднаних територіальних громадах.	2
6	Тема 6. Планування та реалізація соціальних програм у громаді. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді	
7	Тема 7. Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні	
Кредит III. Основи функціонування місцевого самоврядування в Україні		
8	Тема 8. Основні положення реформи децентралізації в Україні Соціальна складова формування бюджетів об'єднаних територіальних громад	2
9	Тема 9. Особливості реформування шкільної освіти та медичної на місцевому рівні (опорні школи) (госпітальні округи).	2
10	Тема 10. Етика соціальної роботи в громаді. Роль партнерства в організації	2
	Разом:	20

6.Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит I. Теоретичні основи соціальної роботи у громадах		
1	Тема 1. Уявлення про громаду та робота в ній	2
2	Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді. Побудова та розвиток в громаді	4
3	Тема 3. Моделі соціальної роботи в громаді	4
Кредит II. Основні напрямки соціальної роботи в громаді як вид професійної діяльності		
4	Тема 4. Правові засади залучення громадян до участі в житті громади	2
5	Тема 5. Функції і стратегії діяльності соціальних працівників у об'єднаних територіальних громадах.	4
6	Тема 6. Планування та реалізація соціальних програм у громаді. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді	4
7	Тема 7. Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні	4
Кредит III. Основи функціонування місцевого самоврядування в Україні		
8	Тема 8. Основні положення реформи децентралізації в Україні. Соціальна складова формування бюджетів об'єднаних територіальних громад	2
9	Тема 9. Особливості реформування шкільної освіти та медичної на місцевому рівні (опорні школи) (госпітальні округи).	4
10	Тема 10. Етика соціальної роботи в громаді. Роль партнерства в організації	4
Разом:		34

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит I. Теоретичні основи соціальної роботи у громадах		
1	Тема 1. Уявлення про громаду та робота в ній	6
2	Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді. Побудова та розвиток в громаді	4
3	Тема 3. Моделі соціальної роботи в громаді	4
Кредит II. Основні напрямки соціальної роботи в громаді як вид професійної діяльності		
4	Тема 4. Правові засади залучення громадян до участі в житті громади	3
5	Тема 5. Функції і стратегії діяльності соціальних працівників у об'єднаних територіальних громадах.	2
6	Тема 6. Планування та реалізація соціальних програм у громаді. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді	2
7	Тема 7. Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні	1
Кредит III. Основи функціонування місцевого самоврядування в Україні		
8	Тема 8. Основні положення реформи децентралізації в Україні Соціальна складова формування бюджетів об'єднаних територіальних громад	6
9	Тема 9. Особливості реформування шкільної освіти та медичної на місцевому рівні (опорні школи) (госпітальні округи).	4
10	Тема 10. Етика соціальної роботи в громаді. Роль партнерства в організації	4
	Разом:	36

9. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Місцеве самоврядування і соціальна робота» – це вид науково-дослідної роботи студента, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, семінарських, практичних занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Орієнтовна структура ІНДЗ – науково-педагогічного дослідження у вигляді презентації PowerPoint: вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел.

Підготовка індивідуального завдання та його захист шляхом співбесіди забезпечить не лише поглиблення та деталізацію теоретичних знань, отриманих студентами на лекційних та практичних заняттях та в процесі їх самостійної роботи, але й прищеплення практичних умінь та навичок робити обґрунтовані висновки.

Загальні вимоги до виконання індивідуального завдання:

- самостійність виконання;
- логічність і послідовність викладення матеріалу;
- повнота виконання завдання;
- обґрунтованість висновків;
- використання статистичної інформації та довідкової літератури;
- наявність конкретних пропозицій;
- якість оформлення;
- вміння захищати результати проведеного дослідження.

9.Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано
F*	1-34	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю. Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самостійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал. Завданням підсумкового контролю (КР, залік) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу модуля.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Студенту виставляється відмінно, якщо: мають глибокі і повні знання з дисципліни; вільно використовують термінологічний апарат; на високому рівні володіють вміннями й навичками з організації дослідження; здатні до розв'язання теоретико-практичних завдань; володіють вміннями наукового аналізу та синтезу при дослідженні; творчо підходять до їх інтерпретації та демонструють самостійність і оригінальність суджень; вміють визначати та зіставляти провідні положення наукових праць зі спеціальності за обраною темою дослідження; чітко формулюють власну думку та переконливо аргументують її, в тому числі в дискусії; виявляють високий рівень мовленнєвої культури; припускаються кількох несуттєвих помилок, які швидко і самостійно виправляють.

Студенту виставляється дуже добре, якщо мають добрі знання з дисципліни; виявляють розуміння основних понять; на достатньому рівні володіють вміннями й навичками цілісного підходу до організації наукового дослідження; здатні до розв'язання теоретико-практичних завдань; вміють добирати докази на підтвердження власних думок; демонструють добрий рівень мовленнєвої культури; припускаються певної кількості суттєвих помилок, які самостійно виправляють.

Студенту виставляється добре, якщо мають добрі знання з дисципліни; виявляють розуміння основних понять; на достатньому рівні

володіють вміннями й навичками цілісного підходу до організації дослідження; здатні до розв'язання теоретико-практичних завдань; вміють добирати докази на підтвердження власних думок; демонструють добрий рівень мовленнєвої культури; припускаються певної кількості суттєвих помилок, які самостійно виправляють.

Студенту виставляється достатньо, якщо мають задовільний рівень знань з дисципліни; виявляють розуміння окремих понять; під керівництвом викладача аналізують і наводять приклади з них; здатні за зразком розв'язувати теоретико-практичні завдання; вміють добирати докази на підтвердження власних думок, використовувати словниково-довідкову літературу; демонструють задовільний рівень мовленнєвої культури; припускаються значної кількості помилок, які виправляють під керівництвом викладача.

Студенту виставляється мінімальний задовільно, якщо частково та поверхово відтворюють навчальний матеріал, називаючи окремі факти; виявляють нерозуміння, розв'язання завдань теоретико-практичних завдань; демонструють вкрай низький рівень мовленнєвої культури; припускаються великої кількості помилок та є здатними виправити їх із допомогою викладача.

Оцінка за виконання індивідуального науково-дослідного завдання, завдань самостійної роботи виставляється з урахуванням таких параметрів:

Кількість балів у кінці семестру повинна складати від до 150-300 балів (за 3 кредити), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Поточне тестування та самостійна робота										Контрольна робота	Накопичувальні бали/ Сума
КРЕДИТ 1			КРЕДИТ 2			КРЕДИТ 3					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	60	300

Примітка. Коефіцієнт для іспиту – 0,6. Іспит оцінюється в 40 балів.

10. Засоби діагностики

Засобами діагностики та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної роботи (реферати, творчі завдання, термінологічний словник), контрольні роботи, поточне опитування, тестування, перевірка лекційних зошитів, перевірка зошитів з практичних робіт.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: іспит.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, семінарських та індивідуальних занять; має на меті перевірку рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Види поточного контролю: усне та письмове опитування, тестування, самоконтроль, складання схем, таблиць, опорних конспектів, дидактичних тестів.

Підсумковий контроль здійснюється з метою оцінки результатів навчання студента. Види підсумкового контролю: контрольна робота, іспит.

Контрольна робота - вид підсумковою контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентом навчального матеріалу. Передбачає оцінювання знань студентів за трьома рівнями: тестовим, понятійним та продуктивним.

Іспит - вид підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентом навчального матеріалу на підставі виконання ним певних типів робіт на практичних, семінарських та індивідуальних заняттях, модульних контрольних робіт та індивідуального навчально-дослідного завдання.

11. Методи навчання

1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

1) словесні: метод пояснення, метод розповіді, метод лекції, метод бесіди (вступної бесіди, бесіди-повідомлення, бесіди-повторення, контрольної бесіди, репродуктивної бесіди, евристичної бесіди, катехізисної бесіди);

2) наочні методи навчання: метод ілюстрування, метод демонстрування, самостійне спостереження;

3) практичні методи навчання: вправи, практичні роботи, дослідні роботи.

2. Методи стимулювання навчальної діяльності студентів: метод навчальної дискусії, метод забезпечення успіху в навчанні, метод пізнавальних ігор, метод створення ситуації інтересу в процесі викладання навчального матеріалу, метод створення ситуації новизни навчального матеріалу.

3. Методи стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні.

12. Рекомендована література

Базова

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019. № 2745-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003р. – <http://www.kiev.ua>.
3. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія. К. : Наук. світ, 2016. 408 с.
4. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. К.: Центр соціальної літератури, 2005. 176 с.
5. Безпалько О.В., Авельцева Т.П., Мацевка Н.І. Технології активізації громади : метод.посіб. / за ред. О.В. Безпалько. К.: Наук.світ, 2006. 95 с.
6. Бориславська О. Місцеве самоврядування як форма децентралізації та гарантія демократичного політичного режиму. *Вісник Львівського університету*. Серія: юридична. 2011. Випуск 52.
7. Вакуленко О. В., Комарова Н. М., Романова Н. Ф., Семигіна Т. В. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах. URL: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4129/Sem>
8. Картування громад в Україні : практичний посібник / автори/укладачі: Я. Мінкін, Ю. Антошук, G. Demel ; редколегія: Я. Сошинська, М. Krasowska-Igras; Українська бібліотечна асоціація; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Київ : УБА, 2017. 111 с.
9. Концепція реформування системи соціальних послуг : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 178-р. URL: <http://www.mlsp.gov.ua>
10. Короткий огляд реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <http://www.csi.org.ua/?p=5879>
11. Місцеве самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку / наук. доп. редкол. Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. К. : НАДУ, 2018. 128 с.
12. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення Практичний посібник Електронний ресурс місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування /Карий О.І., Панас Я.В./ Асоціація міст України К.,ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
13. Об'єднання громад: від ініціативи до ефективної діяльності. / Упорядник: Богдан Зелений. Львів, 2016. 288 с
14. Посібник з розвитку громад: Практичний poradnik для небайдужих / кол.авт. Л.О.Єльчева, І.М.Ібрагімова та ін. К., 2017. 458 с.
15. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

16. Семигіна Т. В., Лиховид Д. О. «Громада» чи «спільнота» (інтерпретації феномену громади сучасними науковцями) // Нова парадигма / голов. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; творче об'єднання «Нова парадигма». Вип. 123. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 6
17. Соціальна робота у громадах: методичні рекомендації до самостійної роботи / уклад. Т. В. Петренко. К.: НАУ, 2013. 52 с.
18. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація : Практичний посібник. К. : ТОВ «Софія», 2012. 120 с.

Допоміжна

1. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. К., 2021. 260 с.
2. Безпалько О.В. Концептуальні підходи до організації соціально-педагогічної роботи в громаді. *Наука і сучасність*: зб. наук, праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. К.: Логос, 2011. С. 3-12.
3. Безпалько О.В. Соціально-педагогічні аспекти діяльності громад в Україні: ретроспективний огляд. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми, теорія і практика: Збірник наукових праць. Вип.1 (11). К.: ППУ, 2004. С.63-72.
4. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: метод. матеріали для тренера / під заг. ред. І.Д.Звереві. К.: Наук. світ. 2004. 69 с.
5. Громади України: на шляху до відродження. К.: «Ай-БГ», 2002. 279 с.
6. Побірченко П.С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у другій половині ХІХ - на початку ХХ століття: Київська громада. К.: Наук, світ, 2016. 307 с.
7. Семигіна Т.В. Теорії і методи соціальної роботи. К.: Академвидав, 2015. 327 с.
8. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. К. Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 180 с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. Електронні дані. Київ: НБУВ, 2013-2015. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
2. Електронний каталог Національної парламентської бібліотеки України [Електронний ресурс]: [політемат. база даних містить відом. про вітчизн. та зарубіж. кн., брош., що надходять у фонд НПБ України]. Електронні дані (803 438 записів). Київ: Нац. парлам. б-ка України, 2002-2015. Режим доступу: catalogue.nplu.org
3. <http://www.library.ukma.kiev.ua> Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».
4. <http://www.osvita.org.ua> – Освітній портал – все про освіту в Україні.